

XIX. Yüzyılda Piyano ve Osmanlı Kadını*

Arif Güzel*

ORCID: 0000-0002-0144-1145

Öz

XIX. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nin idari ve sosyal alanda büyük değişimlere uğradığı bir çağdır. Devletin yapısal değişiminin yanında sosyal alanda da birçok değişim gözlenir. Bu sosyal değişimlerden biriside müzikal dönüşümdür. Batı müziğinin Osmanlı topraklarında kabul görmesiyle birlikte bu müziğin en mühim sazı (enstrümanı) olan piyano hem Osmanlı Sarayı'nda hem de "Osmanlı kentlisi" arasında Avrupai görünümün ve müzikal estetiğın simgesi olarak yaygınlaşır. Bu değişim rüzgârları Osmanlı kadınına da içine alır. Kadın sultanlar, devlet adamlarının kızları ve hâli vakti yerinde olan aileler özel hocalar aracılığıyla piyano eğitimi almaya başlarlar. Müzikal dönüşüm, kadınların sosyal hayata katılımlarını kolaylaştıracak bir basamak olur. Yetenekli Osmanlı kadını piyano icra etmekteki maharetini gösterir. Gerek saray gerekse toplum içerisinde fevkalade kadın piyano icracıları ve besteciler çıkar. Bu çalışmada Osmanlı müzikal dönüşüm süreci piyano ve piyano icracısı Osmanlı kadınları üzerinden değerlendirilerek sosyal dönüşümün açıklanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Piyano, Müzik, Kadın

Gönderme Tarihi: 16/11/2020

Kabul Tarihi:20/03/2021

* Bu makale yazarın 'XIX. Yüzyılda Sultanın Mülk ünde Piyano', adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

*Doktora Öğrencisi, Balıkesir Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, Tarih Bölümü, Balıkesir- Türkiye, hunalp2@hotmail.com

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

GÜZEL, A., 'XIX. Yüzyılda Piyano ve Osmanlı Kadını', *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 8, S. 1, 2021, s.246-261.

Piano and Ottoman Women In The XIX. Centruy

Arif Güzel*

ORCID: 0000-0002-0144-1145

Abstract

The XIX. century was an era that the Ottoman State went under great changes in the administrative and social spheres. In addition to the structural change of the state, many changes were observed in the social field. One of these social changes was the musical transformation. With the acceptance of Western music in the Ottoman lands, the piano, the most important instrument of this music, has become wide spread as a symbol of European appearance and musical aesthetics both in the Ottoman Palace and among the “Ottoman Urbanist”. These winds of change included Ottoman women. Women Sultans, daughters of statesmen and well-off families started to study piano with tutors. Musical transformation became a step that will facilitate women's participation in social life. Talented Ottoman woman shows her skill in performing the piano. Outstanding female piano performers and composers emerge from both the palace and the community. In this study, it was aimed to explain the social transformation by evaluating the Ottoman musical transformation process over the piano and piano performers Ottoman women.

Keywords: Ottoman Empire, Piano, Music, Women

Received Date: 16/11/2020

Accepted Date: 20/03/2021

*PhD student, Balıkesir University, Department of History, Department of History, Balıkesir- Turkey, hunalp2@hotmail.com

You can refer to this article as follows:

GÜZEL, A., “XIX. Yüzyılda Piyano ve Osmanlı Kadını”, *Academic Journal of History and Idea*, Vol. 8, Issue 1, 2021, p.246-261.

Фортепиано и османская женщина в XIX веке

Ариф Гюзел*

ORCID: 0000-0002-0144-1145

Резюме

XIX век – это эпоха, когда Османская империя претерпевает значительные изменения в административной и социальной сфере. Помимо структурных изменений в государстве наблюдается много изменений и в социальной сфере. Одним из таких социальных изменений является музыкальная трансформация. С принятием западной музыки на османских землях фортепьяно, являющееся важнейшим инструментом этой музыки, получило широкое распространение как в Османском дворце, так и среди «османских граждан» как символ европейского облика и музыкальной эстетики. Эти ветры перемен захватили и османскую женщину. Женщины-султаны, дочери государственных деятелей и состоятельные семьи начинают обучаться игре на фортепиано через репетиторов. Музыкальное преобразование стало шагом, способствующим участию женщин в общественной жизни. Талантливая османская женщина демонстрирует свою изобретательность в выполнении фортепиано. Выдающиеся женщины-пианисты и композиторы вышли как из дворца, так и из общины. Это исследование направлено на объяснение путем оценки процесса османской социальной музыкальной трансформации через османских женщин, исполняющих на фортепиано.

Ключевые слова: Османская империя, фортепиано, музыка, женщина

Получено: 16/11/2020

Принято: 20/03/2021

* Аспирант, Балыкесирский университет, исторический факультет, исторический факультет, Балыкесир- Турция, hunalp2@hotmail.com

Ссылка на статью:

GÜZEL, A., "XIX. Yüzyılda Pişano ve Osmanlı Kadını", *академическая история и мысль*, Т. 8, NO.1, 2021, С.246-261.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda başlamış olan çok yönlü sosyal değişimin müzikal yönünü temsil eden enstrüman piyanodur. Piyano, Osmanlı mülküne girişiyle Osmanlı müzik kültürünü etkilemeye başlar. Tarihsel süreç içerisinde müzikal dönüşümün öznesi olan piyano, başta sultanları, kadın sultanları, saray halkını, idarecilerin ilgisini çeker. Bu ilgiyle beraber besteci, müzik eğitimsi, icracı, orkestra şefi, nota yayıncısı, müzik mağazası sahipleri gibi birçok yeni meslek ortaya çıkar. Sarayın, dolayısıyla sultanın iradesiyle başlayan Tanzimat sonrası büyük değişim Osmanlı idari yapısını değiştirdiği gibi sosyal yaşamda da büyük değişikliklere neden olmuştur. Avrupa'ya dolayısıyla Batı'ya yönelen bu idari değişiklikler ister istemez beraberinde Avrupalı kültür alışkanlıklarını da transfer edecektir.

Osmanlı modernleşmesinin tarihsel süreç içerisinde, en büyük engel olarak imgelenen Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmasıyla, bu kuruma bağlı olan resmi müzik kurumu Mehterhane-i Hümayun da bu talihe eşlik eder. Yerine kurulan Muzıka-yı Hümayun, mülkün müzikal anlamda tercihinin resmi göstergesi olarak kurumsallaşır ve Batı müziğinin gelişmesinde büyük rol oynar. Bu dönemde kurumsal bir mekânda kendine yer bulan piyano daha sonra Osmanlı sarayında hem müzikal hem de estetik yönden yer bulmaya başlar. Sarayların fiziki ve kültürel değişimine piyano da eşlik eder. Sultanlar geleneksel kültürü muhafaza etmekle beraber, modernleşmeye bağlı olarak da Batı kültürüne dönük kültürel alışkanlıklar edinirler. Şehzadeler ve kadın sultanlar ile birlikte saray halkı da bu kültürlenmeye katılır. Piyano hanedan mensuplarının müzikal eğitiminin vazgeçilmezi olur. Sonrasında piyanonun Osmanlı hanedanı özelinden, Osmanlı Türk toplumu geneline doğru yönelimi başlar.

1. Piyanonun Kısa Tarihi

Batı müziğinin en önemli enstrümanı olan piyano, çok sesli (polifonik) bir enstrüman olması hasebiyle Batı müziği bestekarları tarafından eser yapmak konusunda en fazla kullanılan enstrüman olmuştur. Günümüzde kullanılan piyanonun atası olan mekanik tasarım denemeleri ilk olarak 1711 tarihinde Floransalı Bartolomeo Cristofori tarafından denenmiştir.

Cristofori'nin tasarımının getirdiği değişiklik klavsende, kaldıraçlara takılan mızraplar bulunuyordu; onun tasarımında ise, mızrap yerine, tellere alttan vuran çekiçler kullanılmıştı.¹

1716 yılında Fransız Marius, bu konuda ilk çalışmalarını gerçekleştirir ve Cristofori'nin sistemini geliştirmeyi başarır. Lakin onun üretimi olan “çekiçli klavsen” pek pratik bulunmaz. Saksonyalı Christoph Gottlieb Schröter, marangoz olan kuzeniyle birlikte bir mekanizma üretmeyi başarır fakat bu model de ilgi görmez. Ama Schröter'in bu çabası daha sonraları “Viyana” mekanizması olarak anılacak olan sistemin temelini atmıştır. 1770 yılında Andreas Stein Alman mekaniğini icat ederek çekiçlerin tuşlarla birleşmesini sistemleştirmiştir. 1789'da Stein, ayrıntıları göstermek için kullanılan dizlikler yerine pedal yerleştirmiştir.² Andreas ve torunu Johann Baptist Streicher, piyanonun yapısını daha da sağlamlaştırıp ikinci bir otum kapağı eklemiştir. Bu sayede piyanonun daha dolgun bir ses vermesini sağladı.³ Johannes Zumpe 1766 tarihinde yapmış olduğu dikdörtgen bir formu olan yaklaşık beş oktavlık olan piyanosu özellikle İngiltere'de yoğun ilgi görmüş ve bu tip piyanonun kullanımı yayılmıştır. Modern anlamda ilk dikey piyanonun üretimi 1811 yılında İngiliz Robert Wornum tarafından yapılmıştır. Yine piyano mekanizması için Henri Pape, çapraz tel ve keçeli çekici bulmuştur. James Thom, ekleme demir çatıyı kurmuştur.

1821-1823 Avrupa sarayları ve Osmanlı sarayının en çok tercih ettiği piyano markası olan Erard'ın üreticisi Fransız P. Erard “çifte mekaniği” icat ederek modern piyanonun öncülerinden olmuştur.⁴ Bugün modern piyanolarda bulunan birçok yeniliği geliştiren Érard, Paris'te piyanoya pedal takan ilk yapımcıydı ve enstrümanında birkaç pedal vardı.⁵ Sanayi Devrimi'ni yaşayan dünya bu dönemin orta sınıf mensubu insanların yeni ihtiyaç alışkanlıklarıyla müziğe yönelimin artması piyanoya talebin de artmasına neden olmuştur. Ardı ardına ünlü fabrikalar kurulmuş ve bu fabrikalarda yeni piyano tasarımları üretilmeye başlamıştır. Bosendorfer, Sailer, Steinway, Stanley, Bechstein, Zimmerman, W. Hoffman, Förster, Petrof, Yamaha gibi piyano firmaları girdikleri rekabet hem piyanonun yayılmasına hem enstrümanın teknik olarak gelişmesine ve müzikal anlamda sevilmesine büyük katkı sağlamışlardır.⁶ Bunlardan Bosendorfer doğal ağaç kullanan üretici olurken,⁷ Steinway özel

¹ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi*, C.II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 194-195.

² Michael Latcham, “Mozart and the Pianos of Johann Andrea Stein”, *The Galpin Society Journal*, 51, 1998, s. 127.

³ Ernest Closson, *History of the Piano St. Martin's Press*, New York 1974, s. 81.

⁴ Alfred Dolge, *Pianos and Their Makers*, Dover Publications, New York 1972 s. 88.

⁵ A. Dolge, *a.g.e.*, s. 251-254.

⁶ A. Dolge, *a.g.e.*, s. 393-401.

tuş tasarımlarıyla dikkat çeker. Ayrıca günümüzde en yaygın ve en güçlü piyano markalarından biri olan Japon Yamaha'nın 1887'de kurulması, Avrupa ve Amerika kıtaları dışında Asyalı bir ülkenin kültürel ve ticari anlamda geldiği noktanın, üretime dönüşmesi örneği açısından dikkat çekicidir.

Özetle 1850 yıllarında Erard yapımı piyano düzeneğinin, günümüz piyano düzeneklerinin öncüsü olduğu ve bu piyano sonrası üretilen piyanolarda mekanizma ve araçlar bakımından çeşitlilikten çok nitelik farklarına yönelik üretimler şeklinde gelişimine devam ettiği anlaşılmaktadır. Hatta Türk müziği için 24 birbirine denk olmayan perdeli özel bir piyano üretmek için girişimlerde bulunulmuştur.⁸

2.Genel Hatlarıyla XIX. Yüzyıl Osmanlı Müzikal Dönüşümü

Sultan II. Mahmud, Osmanlı Devleti tarihinde, değişimin başlangıç miladı sayılan yenileşme devri olarak anılan, cumhuriyetin kurulmasına değin sürecek, askeri, idari ve sosyo-kültürel dönüşümün ilk somut ve pratik adımlarının atıldığı dönemin padişahıdır. Değişimin başlangıç noktası olan bu dönem, devlet askeri-idari yapısının yanı sıra edebiyat, kültürel hayat, düşünce hayatı, basın, müzik gibi sosyal alanlarda da Osmanlı toplumunu etkisi altına almıştır. Bu değişimden Osmanlı musikisi de payını almıştır.

1826 tarihinde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla, bu ocağın en büyük simgelerinden biri olan Mehterhane-i Hümayun'un lağvedilmesiyle kurulan Muzika-yı Hümayun, değişimin müzikal yönündeki ilk resmi adımı olmuştur. Yani müzikal değişimin başlangıcı da askeri alandaki keskin dönüşümün etkisi sonucunda gerçekleşmiştir. Osmanlı musiki geleneğinde ve Türk tarihinde önemli bir müzik ocağı olan mehterhane askeri müziğin öğrenilmesi, öğretilmesi, çalgıların icrası için bir eğitim kurumu mahiyeti gösterirken, diğer taraftan ordunun düzeni ve motivasyonu açısından destekleyici unsur olagelmıştır.⁹ Bunların yanı sıra şenliklerde, bayramlarda, kutlamalarda, resmi toplantılarda ve namaz vakitlerinde nevbet vurmushlardır.

Özetle Osmanlı geleneksel müziğinin üretim ve icra kalelerinden biri değişimle birlikte yıkılıyordu. Daha sonrasında Ahmed Muhtar Paşa tarafından 1914 yılında kurulmuş olan Mehterhane-yi Hâkânî ise törenlerde sembolik bir icra işlevi görürken gerek geleneksel

⁷ Larry Fine, *2007-2008 Annual Supplement to The Piano Book : Buying & Owning a New or Used Piano*, Brookside Press, Chicago 2007 s. 31

⁸ Y. Öztuna, *a.g.e.*, s. 194.

⁹ Cinuçen Tanrıkorur, *Osmanlı Dönemi Türk Müsikisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s. 17.

açından gerekse repertuar açısından Mehterhane-i Hümayun ile bir ilgisi bulunmuyordu.¹⁰ Mehterhane'nin kapatılması aslında Batı müziğinin Osmanlı devletine gelişini ve yaygınlaşma etkisini hızlandıracaktır. Askeri mahiyetteki bu önemli köklü kurumun yerinin doldurulması, taşıdığı önem hasebiyle ivedilik kazanacaktır. İşte bu ivedilik durumu, Batı müziğinin resmi öncü kurumu olacak Muzika-yı Hümayun'un önemini arttıracaktır. Batı müziği eğitiminin verildiği ilk resmi kurum Muzika-yı Hümayun olacaktır. İlk dönemlerinde askeri marş ve bando anlayışı üzerine oturtulan eğitim, sonraki yıllarda içerisinde çeşitli alt müzik ve sahne sanatları kurumun oluşumunu tetiklemiştir.¹¹ Bu oluşan alt dallar arasında bando, orkestra, opera ve operet, tiyatro gibi kolları Osmanlı Batı müziği alanlarında faaliyet sürdürmüşlerdir.

Tarihi müzik ocağı, Mehterhane'nin külleri üzerine kurulan Muzika-yı Hümayun ile yeni müzik anlayışının temelleri atılıyordu. Eğitim ve repertuar buna göre tekrar oluşturuluyordu. İlk başta kurumun başına getirilen Nokta Mehmed Efendi reisliğinde bir kurula bırakılan Muzika-yı Hümayun istenilen sonuçları almakta başarılı olamamıştır. Mösyö Mangel'in denemeleri de sultan tarafından beğenilmeyince ülke dışından uzmanlar davet edilmeye başlanmıştır. Bu davetler neticesinde "Saltanat Muzıkları Baş Ustakarı" unvanının sahibi 17 Eylül 1828 yılı itibariyle Napolyon savaşlarına katılmış olan İtalyan flüt eğitmeni Guisepe Donizetti olur. Başkent İstanbul'a varır varmaz yeni görevine atanır.¹² Guisepe Donizetti, Sonraları Donizetti Paşa namı ile anılacak ve 1856 senesinde vefatına değin görev yapacaktır.

Donizetti Paşa yeni müzik anlayışının belirleyicisi ve baş icracısı olacaktır. Bu iş Donizetti Paşa için ilk başlarda zorlayıcı olacaktır. Notasyon sistemindeki farklılığı aşmak için Donizetti, Hampartsum Limonciyan'nın III. Selim devrinde oluşturmuş olduğu nota sistemini hâlihazırda kullanan müzisyenlere Batı müziği notasyon sistemini öğretmek için kendisi de bu sistemi öğrenir. Donizetti karşılıklı bir çizelge hazırlayarak Türk öğrencilere her işaretin ve makamın batı müziğindeki karşılıklarını öğretmiştir. Bu yöntemle Türk öğrencilerin Batı notasyon sistemini hızlı bir şekilde öğrenmelerini sağlamıştır.¹³ Bu Enderun mensubu genç öğrenciler kısa zamanda bandolarıyla operalardan parçalar icra edecek

¹⁰Bülent Aksoy, *Geçmişin Musiki Mirasına Bakışlar*, Pan Yayınları, İstanbul 2008, s. 234.

¹¹M. Ragıp Gazimihal, *Türk Askeri Muzıkları Tarihi*, Maarif basımevi, İstanbul 1955, s. 98.

¹²Evren Kutlay, *100 Soruda Osmanlı müziği*, Rumuz Yayınevi, İstanbul 2017, s. 149.

¹³E. Kutlay, *a.g.e.*, s. 150.

seviyeye geldiklerini ve “Rossini” eserlerini bile iyi derecede icra ettiklerine insanlar tanıklık edecektir.¹⁴

Donizetti yetiştirmiş olduğu bu öğrencilere, ilerleyen yıllarda müzik alanında başarılar ve rütbe kazanmalarına da vesile olacaktır. Donizetti Paşa'nın ilk senesinde dönemin padişahı II. Mahmud için bestelemiş olduğu “Mahmudiye Marşı”, Osmanlı Devleti'nin resmi marşı olarak kullanılmış, sonrasında 1846 senesinde bestelediği “Mecidiye Marşı” bu marşın yerini almıştır.¹⁵ Önceleri devletin resmi tören ve diplomatik protokollerinde yer edinen Batı müziği süreç içerisinde resmi merasimlerde görülecek ve dini açıdan en önemli tören olan Cuma selamlığında bile kendine yer bulacaktır.¹⁶ İşte bu durum köklü bir değişim rüzgârının, resmi alandan halk katmanlarına doğru eseceğinin açık bir işareti gibidir. Yeni müzik anlayışının devlet çevresinde ve üst sınıflar içerisinde yer bulmasıyla geleneksel müziğin hamiliğini yapan bu çevreler Osmanlı müzisyenlerine olan ilgi ve alakalarını Batı müziği icra eden müzisyenlere doğru çevirmişlerdir. Bu hamilik kaybı geleneksel müziği hem üretim hem de mekânsal olarak dar bir alana sıkıştırarak ve sonunda halka sığınan bu müzisyenler bu dar boğazdan sıyrılmaya çalışacaktırlar.¹⁷

Muzıka-yı Hümayun baş ustaları olarak atanmış olan Donizetti Paşa mevcut olan enstrümanların yetersizliğinden ötürü yeni çalgıların Avrupa'dan getirilmesi için istekte bulunur. Konuyla ilgili 1832 tarihli arıza şöyledir; “*Atıfetlu Müşir Paşa marifetleri ve Muzıka-i Humayun Ustakarı Donizetti vesatetiyle bundan bir sene akdem aşağıya ısmarlanmış olan muzıka sazları bu defa vürudetmiş ve icap eden behası 24,700 kuruşa baliğ olmuş olmakla(...)*”¹⁸ Bu yeni gelen enstrümanlarla birlikte bunları öğretecek eğitimcilerin Avrupa'dan gelmesi konusunda yine Donizetti Paşa ön ayak oluyordu. Avrupa'dan gelen eğitimcilerin katılımıyla, öğretimi çeşitlenen enstrümanlar ve Batı müziği teorisinin tatbikinin yanı sıra Fransızca, Türkçe, Arapça gibi dil dersleriyle Muzıka-yı Hümayun, ciddi ve sistemli bir eğitim kurumu mahiyetine kavuşuyordu. II. Mahmud'un bu konuda desteğini alan Donizetti Paşa böylelikle Osmanlı Devleti'ndeki müzik eğitim anlayışının değişiminin mimarı oluyordu.

¹⁴E. Kutlay, *a.g.e.*, s. 151.

¹⁵ Emre Aracı, *Donizetti Paşa: Osmanlı Sarayının İtalyan Maestrosu*, Yapı kredi Yayınları, İstanbul 2006, s. 66.

¹⁶ Hakan Karateke, *Padişahım Çok Yaşa: Osmanlı Devleti'nin Son Yüz Yılında Merasimler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 102.

¹⁷Güneş Ayas, *Musiki İnkılâbı'nın Sosyolojisi: Klasik Türk Müziği Geleneğinde Süreklilik ve Değişim*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2014, s. 94.

¹⁸ BOA, CL. ML. 182/7653.

Yurt dışından gelen enstrümanlar arasında yer alan piyano ise, Batı müziğinin sarayda ve seçkinler arasında en çok benimsenen ve sembolleştirilen çalgısı olacaktır. Donizetti Paşa'nın vefatının ardından Callisto Guatelli getirilmiştir. Kendisi de bir İtalyan olan Guatelli Paşa, Donizetti Paşa ile aynı düzlemde eğitim vermeye devam etmiştir.¹⁹ Guatelli Paşa, ölüm tarihi olan 1899 tarihine değin görevini icra etmiş ve onun döneminde Muzika-yı Hümayun tam anlamıyla bir armoni mızıkası haline gelmiştir²⁰.

Guatelli Paşa, yaşlılığın getirdiği zorluklar nedeniyle kendisine yardımcı olması için 1880 yılında Paris konservatuarında eğitim görmüş olan d'Arende isimli sonrasında "Aranda Paşa" namıyla anılacak İspanyol kökenli bir piyanisti saraya getirtmiştir.²¹ Onun katkılarıyla nota kitaplığı yeniden düzenlenmiş, yeni müzik aletleri dâhil edilmiş ve Muzika-yı Hümayun Fransız bandoları örnek alınarak yeniden düzenlenmiştir. Bizzat Donizetti Paşa tarafından sultanlara, hanedan üyelerine ve saray halkına verilen piyano dersleriyle Tanzimat dönemiyle birlikte Osmanlı sarayında yer edinen piyano, Sultan Abdülmecid devrinden itibaren saray yaşamının ayrılmaz bir parçası olacaktır. Kendisi de Batı müziği eğitimi almış piyano icra edebilen bir sultan olan Abdülmecid, her ne kadar Türk müziğini de himaye etse de Türk müziği bestekârlarına konan Muzika-yı Hümayun'a devam mecburiyeti bazı usta bestecileri saray çevresinden uzaklaştırmıştır.

Sultan Abdülmecid döneminin büyük Türk bestekârı Dede Efendi(1778-1846) durumu "artık bu oyunun tadı kaçtı" demek suretiyle ifade etmiştir. Sonrasında öğrencileri olan Mustafazade'yi ve Dellalzade'yi yanına alıp hacca gitmek için İstanbul'dan ayrılmıştır. Hicazda bir kolera salgını sırasında vefat etmiştir.²² Bu kültürel dönüşüm Sultan Abdülmecid dönemini Batı müziğinin en parlak dönemi haline getirmiştir. İmparatorluğun çöküşüne kadar ön plana çıkacak olan piyano müziği hem Türk hem de Avrupa'dan gelen müzisyenlerin etkisiyle gelişimini devam ettirecektir. Piyanonun sultanın mülkündeki serüveni ve gelişmesi dönemin sultanlarının bu konuda izledikleri kültürel politikaların bir sonucu olduğu açıktır. Politikanın dışında kendileri de piyano besteleri üreterek ve icra ederek bu kültürün gelişmesinde bizzat öncü ve örnek oldularını görmektedir.

¹⁹ Selçuk Alimdar, *Osmanlı'da Batı Müziği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016, s. 90.

²⁰ S. Alimdar, *a.g.e.*, s. 92.

²¹ S. Alimdar, *a.g.e.*, s. 95.

²² Alaeddin Yavaşca, "Osmanlı ve Musiki", *I. Uluslararası Tarihte Anadolu Müziği ve Çalgıları Sempozyumu*, Ankara 2004, s. 164.

3. Piyano ve Osmanlı Kadını

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'ın değişim rüzgârları, kadınları da etkisi altına almıştır. Toplum içindeki konumları değişen ve dönüşen kadınlar, Osmanlı Devleti'nin müzikal dönüşümüne katkı sağlamışlardır. Kadınlar hem müzik üretimi hem de batı enstrümanlarının hanelerinde yer edinmesini sağlamışlar ve aldıkları Batı müziği eğitimi ile topluma örnek olmuşlardır. Osmanlı-Türk müziği geleneği içinde hatırı sayılır yeri ve katkıları olan kadınlar, dönüşen müzikal hayatla birlikte geleneksel müzik sazları çeng, santûr, kânun, tanbûr, def gibi çalgıların yanı sıra, Batı müziği enstrümanları piyano ve keman öğrenmeye başlamışlardır.

Osmanlı sarayının haremindeki bu değişimi, bu konuda en önemli bilgileri bizzat Osmanlı sarayında yaşamış ve tanıklık etmiş olan piyanist ve bestekâr Leyla Saz Hanım şöyle aktarmaktadır;

*“Sultan Efendilerin ayrıcasız çok iyi müzisyenler olduklarını söylemiştim. Küçük Sultanların eğitimini, bu iş için yetiştirilmiş çok değerli müzik öğretmenleri üstlenmişti. Tanıdığım bu tür kalfalar arasında piyano öğretmeni, dünyaca ünlü besteci Gaetano Donizetti'nin kardeşi, orkestra şefi, Maestro Donizetti'nin öğrencisi Dürrünigar gibi iyi yetişmiş kalfalar vardı”*²³ Yine Leyla Saz Hanım'ın aktardığına göre, Dürrünigar Hanım'dan *“seçkin bir piyanist aynı zamanda saray saz takımının başkemancısıdır. Çok güzel polka, mazurka ve vals parçaları bestelemiştir”* şeklinde bahseder.²⁴

Aynı eserinde Batı müziğini nota, Türk müziğini ise geleneksel metotla yani kulakla notasız öğretirlerdi. Batı müziği orkestrasıyla hafta da iki defa birlikte çalışıldığını Türk müziği heyeti ise haftada bir defa yapıldığını aktarıp²⁵ şöyle ekler; *“Harem müzisyenleri, sultanın orkestrasının üstün nitelikli erkekleri kadar iyi çalardı.”*²⁶ Leyla Saz Hanım harem müzisyenlerinin Sultan Abdülmecid'in oğlu Şehzade Vahdettin için verilen konsere dahi bilgiler verir. O akşam harem müzisyenleri olan kadınlar, o vakitler İstanbul'da moda olan Guillaume Tell ve Traviata adlı operalardan bazı parçalar icra ettiklerini anlatır. Tabi bu durumu erkek müzisyenlerin şaşkınlıklarını anlatarak Harem müzisyenlerinin yeteneklerini

²³Leyla Saz, *Anılar 19.Yüzyılda Saray Haremi*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2010, s. 103.

²⁴L. Saz, *a.g.e.*, s. 104.

²⁵L. Saz, *a.g.e.*, s. 37.

²⁶L. Saz, *a.g.e.*, s. 38.

gözler önüne serer; “*Bu hanımlar nasıl oluyor da bu kadar iyi çalabiliyorlar, neredeyse bizden iyiler.*”²⁷

Haremde artık günlük yaşamın bir parçası haline müzik sarayda müzik dersleri bu iş için tahsis edilen odalarda yapılırdı ve bu salonlara herkes giremezdi. Sarayın her yanında bir piyano bulunurdu.²⁸ Bu aktarımları yapan Leyla Saz Hanım da besteci ve icracıdır. Leyla Saz Hanım’ın babası olan Giritli İsmail Paşa, Osmanlı sarayına hekimbaşı olarak atanmış sonrasında Girit valiliği yapmıştır. Sultan Abdülmecid devrinin bu parlak devlet adamının kızı Leyla Saz Hanım ise sultanın kızı olan piyano icra edebilen Münire Sultan’ının yanına verilmesiyle birlikte şehzadeler ve sultanlar arasında yaşayıp eğitim görme ve bizzat olaylara tanıklık etme şansını yakalamış tarihimizin önemli bir ismidir. Sultan efendilerin piyano hocası olan matmazel Romano’dan piyano eğitimi almıştır. Leyla Saz Hanım iyi bir piyanist ve şair olarak tanınmaktadır. Leyla Saz Hanım’ın herhalde en çok bilinen eseri olarak “Yaslı Gittim Şen Geldim” adlı eserini sayabiliriz.

Sarayda bu dönemde iyi derecede piyano icracısı kadınlardan bahsedebiliriz. Sultan Abdülmecid’in gelini olan Kadriye Sultan hem iyi piyano icracısı olup hem de piyano için besteler yapmıştır.²⁹ Yine Sultan V. Murad’ın kızı Fehime Sultan iyi piyano icra eden ve birçok güzel bestelediğini Leyla Saz Hanım aktarmaktadır.³⁰ Fehime Sultan’ın meşhur eserlerinden bahsedecek olursak “Galop a la Constituion” yani “Meşrutiyet Galopu” ve “Marche L’Union Nationale” yani “Marş-ı İttihad” adlı bestelerini sayabiliriz.

V. Murad’ın diğer bir kızı Hatice Sultanda iyi derecede piyano çalan ve çoksesli marşlar besteleyen hanım sultanlardandır.³¹ Diğer bir önemli isim Sultan II. Abdülhamid’in eşi olan Behice Sultan iyi bir piyanisttir. Sultan II. Abdülhamid için bir Polka Mazurka bestelemiştir. Yine Sultan II. Abdülhamid’in ilk hanımı olan Nazikeda Baş kadın efendi de fevkalade bir piyanisttir. Sultan II. Abdülhamid’in kızı Ayşe Sultan, Donizzeti Paşa’nın öğrencilerinden olan önce Dürriyekte Hanım’dan ders almış sonrasında François Lombardi’den ders almaya başlamıştır.³² Mükemmel seviyede piyano icra eden Ayşe Sultan “Hamidiye Marşı” adlı bestesini henüz 12 yaşındayken yapmıştır. Yine sonradan piyano

²⁷L. Saz, *a.g.e.*, s. 39.

²⁸L. Saz, *a.g.e.*, s. 41.

²⁹Y. Öztuna, *a.g.e.*, s. 320.

³⁰L. Saz, *a.g.e.*, s. 104.

³¹E. Kutlay, *a.g.e.*, s. 166.

³²Ayşe Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid*, Selis Kitapları, İstanbul 1994, s. 119-120.

muallimi olacak olan Devlet Efendi onun talebesidir. Yine kendi hatıratında kardeşi Naime Sultan ve Şadiye Sultan'ın çok iyi birer piyanist olduklarını aktarmaktadır.³³

Sultan Abdülmecid'in oğlu Şehzade Burhaneddin Efendi'nin torunu olan Arife Kadriye Sultan çok iyi derecede piyano icra eden bir hanım sultan olup, sürgün yıllarında İsviçre'de piyano dersleri vererek geçimini sağlamıştır.³⁴ Enver Paşa'nın eşi olan Naciye Sultan, Sultan Abdülmecid'in şehzadelerinden Süleyman Efendi'nin kızıdır. Naciye Sultanda diğer hanedan mensupları gibi iyi derecede piyano icra ederdi. Yine diğer bir Sultan VI. Mehmed Vahdeddin'in kızları olan Sabiha Sultan ve Ulviye Sultan çok iyi birer piyanist olmuş ve eserler vermişlerdir.³⁵ Yine Piyano çalan kadınlarımız arasında Vildan Hanım ve Münir Paşa'nın kızı Nimet Hanım önemli isimlerdendir.

Osmanlı toplumundaki kadınların eğitilmesi için devletin açmış olduğu okullar da kadınların müzikal eğitimi almalarına yardımcı olmuştur. Çünkü bu okullarda piyano eğitimi verilmiştir. Piyanonun Osmanlı kadınlarının sosyal yaşamındaki yerini İstanbul'a gelip gözlemlemelerde bulunan İspanyol yazar ve siyaset adamı Vicente Blasco Ibanez seyahat notlarında bazı yüksek Osmanlı devlet adamlarının haremelerindeki Avrupalı dönüşümü şöyle aktarır;

*“ Oğullarını Avrupa'ya dolaşmaya yollayan büyük paşalar kız evlatları için de İngiliz ve Fransız mürebbiyeler getirtmişler... Doğdukları harem bir köşesinde kuyruklu piyanoları var, Chopin'in hüznü valslerini ya da Paris'te son moda olan şarkıyı çalıyorlar ve piyanolarının yanında İngiliz ve Fransız romanlarıyla dolu kitaplıkları var. ”*³⁶

Sosyal hayatın değişimiyle tetiklenen eğitimde yaşanan bu değişimler ve yeni eğitim birimlerinin açılmasıyla, Osmanlı eğitim ve öğretim sisteminin içine müzik dersleri de alınmıştır. Müzik derslerinin eğitim ve öğretim sistemine girebilmesi XIX. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşebilmiştir.

³³Şadiye Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid: Saray ve Sürgün Yılları*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s. 20.

³⁴Y. Öztuna, *a.g.e.*, s. 418.

³⁵Murat Bardakçı, *Sultani Besteler: Osmanoğulları'nın Son Padişahı Mehmed Vahideddin'in Eserleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 14.

³⁶Vicente Blasco, *Fırtınadan Önce Şark*: İstanbul 1907, (çev. Nevriye Gül Işık), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007, s. 30.

Müfredatta “gına”³⁷ ismiyle yer bulan müzik dersleri zaman içerisinde çeşitlenerek piyano, keman, mûsikî, teganni ve yine gınâ isimleriyle yer almıştır. Özellikle lise dengi olarak kurulan İdadi ve Sultani mekteplerinin ders müfredatlarında piyano dersi verildiği görülmektedir. Kız sanayi mektepleri, Özellikle tekstil alanında eğitim veren bu okulları bitiren kız öğrenciler çeşitli alanlarda çalışmaktaydılar. Kız sanayi mektepleri arasında Üsküdar ve Selçuk Hatun gibi Kız Sanayi Mektepleri vardı. Bu mekteplere Kız Sanayi Sultânîsi’ de denmektedir. Bu iki okulda müzik derslerinin yapıldığını ve ayrıntılı bir programın uygulandığını söyleyebiliriz. Yine bu okullara ek olarak Rusçuk Kız Islahanesi’nde piyano derslerinin verildiği bilinmektedir.³⁸ Üsküdar Kız Sanayi Mektebi’nde müzik, piyano ve keman derslerinin verildiği belgelerde mevcuttur.³⁹ Özellikle kız okullarında piyano öğretmenlerinin bulunması dikkat çekicidir. Konuyla ilgili arşiv belgelerini taradığımızda rastladığımız 17 Mayıs 1884 tarihli İstanbul Kız Sanayi Mektebi nizamnamesinde geçen;

*“..el işleri sırasında “sûzenî”, “oya”, “yazma” gibi inâsa mahsus sanâyi’-i kadîme-i Osmaniyye icra edilecek ve üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıfta bulunan tâlibâta piyano ve musiki-i Osmanî talim ettirilecektir.”*⁴⁰

İbaresini durumun açık delilidir. Modern anlamda müzik eğitimi verecek olan konservatuvarların kurulması ise XX. yüzyılın başında gerçekleşecek olan II. Meşrutiyet sonrasında bulacaktır.

³⁷Arapça; Şarkı, türkü, nağme ve ezgi manalarına gelmekle birlikte daha çok müziğin icra tarafını işaret etmektedir.

³⁸ Ali Yıldırım, *Dersaadet Sanayi Mektebi İstanbul Sanayi Mektebi 1868-1926*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013, s. 36.

³⁹BOA, MF. MKT, 918/11.

⁴⁰BOA, A. DVNSNZA. d, No: 1, s. 64-68.

Sonuç

Kadının Osmanlı sosyal yaşamındaki yerini genişleten etkenlerin başında müzikal dönüşümün etkisi olduğu açıktır. Müzikal dönüşüm kadının kültürel ve kamusal alanda erkeklerle birlikte var olmasına şans tanıyacak sürecin ilk adımlarından biri olacaktır. Osmanlı sarayının kadın sultanları gerek harem halkı bu değişime ilgiyle katılırlar. Hanedan üyesi kadın sultanların çoğu ve harem halkı piyano dersi alır ve piyano icra etmeyi öğrenirler. Bazı sultanlar iyi birer müzisyen olup çeşitli Batı müziği formlarında eserler verirler. Bunun yanı sıra birçok gayrimüslim kadın piyano öğretmeni ülkede dersler vermeye başlar. Avrupalı kadın müzisyenler konserler verir ve sahne sanatlarına katılımları göz ardı edilemez derecededir. Devlete ait kız okullarında ve diğer okullarda müzik dersi gibi çeşitli sanat dallarında dersler verilmeye başlar kadınlar yabancı dil öğrenir. Kadınların değişen sosyal yaşamlarının ortasında yine piyano görülür. Tanzimat'ın tetiklediği tüm bu itici güce rağmen kadın bestekârların müzikal anlamda önemli fırsatlar elde etmesi besteler ortaya çıkarmaları, konserler icra etmeleri XX. yüzyıla sarkacak ve Cumhuriyet'le birlikte yükselecektir.

Kaynaklar

A. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Bâb-ı Âsafi Defterleri No: 1, s. 64/68.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Cevdet Maliye, 182/7653.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Maarif Nezareti Mektubi Kalemi 918/11.

B. Telif ve Tetkik Eserler

AKSOY, B., *Geçmişin Musiki Mirasına Bakışlar*, Pan Yayınları, İstanbul 2008.

ALİMDAR, S., *Osmanlı'da Batı Müziği*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.

ARACI, E., *Donizetti Paşa: Osmanlı Sarayının İtalyan Maestrosu*, Yapı kredi Yayınları, İstanbul 2006.

AYAS, G., *Musiki İnkılâbı'nın Sosyolojisi: Klasik Türk Müziği Geleneğinde Süreklilik ve Değişim*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2014.

BARDAKÇI, M., *Sultani Besteler: Osmanoğulları'nın Son Padişahı Mehmed Vahdeddin'in Eserleri*, Pan Yayıncılık, İstanbul 1997.

BLASCO, V., *Fırtınadan Önce Şark*. (çev. N. Gül Işık) Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007.

CLOSSON, E., *History Of The Piano*, St. Martin's Press, New York 1974.

DOLGE, A., *Pianos And Their Makers*, Dover Publications, New York 1972.

FINE, L., *2007-2008 Annual Supplement to The Piano Book : Buying & Owning a New or Used Piano*, Brookside Press, Chicago 2007.

GAZİMİHAL, M. R., *Türk Askeri Mızıkaları Tarihi*, Maarif Basımevi, İstanbul 1955.

KARATEKE, H., *Padişahım Çok Yaşa: Osmanlı Devleti'nin Son Yüz Yılında Merasimler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.

KUTLAY, E., *100 Soruda Osmanlı müziği*, Rumuz Yayınevi, İstanbul 2017.

LATCHAM, M., “Mozart and the Pianos of Johann Andrea Stein” , The Galpin Society Journal 51, London 1998.

LOESSER, A., *Men, Women, and Pianos: A Social History*, Dover Publications, New York 1990.

OSMANOĞLU, A., *Babam Sultan Abdülhamid (Hatıralarım)*, Selis Yayınevi, İstanbul 1994.

OSMANOĞLU, Ş., *Babam Abdülhamid: Saray ve Sürgün Yılları*, Timaş, Yayınları, İstanbul 2009.

ÖZTUNA, Y., *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi*, C.I-II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

SAZ, L., *Anılar 19.Yüzyılda Saray Haremi*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2010.

TANRIKORUR, C., *Osmanlı Dönemi Türk Müsikisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005.

YAVAŞÇA, A., “Osmanlı ve Musiki”, *I. Uluslararası Tarihte Anadolu Müziği ve Çalgıları Sempozyumu*, Ankara 2004.

YILDIRIM, A., *Dersaadet Sanayi Mektebi İstanbul Sanayi Mektebi 1868-1926*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2013.